

Barbara Wolniewicz-Grzelak
Pracownia Profilaktyki Młodzieżowej „Pro-M”
Instytut Psychiatrii i Neurologii

BADANIE PICIA NAPOJÓW ALKOHOLOWYCH PRZEZ MŁODZIEŻ ARKUSZEM „PIWO-WINO-WÓDKA”

Wprowadzenie

Arkusz „Piwo-Wino-Wódka” opracowano [1] dla celu śledzenia zmian zachodzących w czasie w picciu napojów alkoholowych przez młodzież. To proste narzędzie (załącznik 1) zawiera pytania o charakterystykę ostatnich przypadków picia piwa, wina i wódki: kiedy badany pił ostatni raz dany napój, ile wówczas wypił i z kim pił.

Metodę badania picia napojów alkoholowych opartą na informacjach o ostatnim przypadku picia stosowali w Polsce już wcześniej inni autorzy w badaniach nad młodzieżą [1, 3, 4, 5] i na próbach krajowych z populacji dorosłych [2, 4, 9]. Prace te zainicjował u nas Andrzej Świącicki w ślad za badaniami fińskimi z 1957 roku.

Świącicki przyjmował [1], że „okres upływający od dnia picia do dnia badania oraz od dnia badania do następnego przypadku picia jest prawdopodobnie, w stosunku do dużej liczby badanych, jednakowy”. Wychodząc z takiego założenia określał liczebność osób pijących z częstotliwością, na przykład, nie mniejszą niż raz na tydzień (pili w ostatnich 4 dniach) lub raz na miesiąc (pili w ostatnich 15 dniach). Podobnie zakładał, że wypita w czasie ostatniej okazji ilość napoju alkoholowego średnio odpowiada ilości zwykle wypijanej. Ta metoda nie mierzy więc bezpośrednio częstości picia i upijania się, a przyjęcie ww. założeń może budzić poważne wątpliwości, zwłaszcza w badaniach nad młodzieżą. Z drugiej strony ma ona pewien bardzo duży walor, jakim jest odwoływanie się bardziej do opisu faktów niż do ich oceny. Oczekuje się od respondenta tylko charakterystyki pojedynczych zdarzeń, a nie uogólnionej autocharakterystyki, na której opierają się pytania typu: jak często badany pije, ile razy się upił, itp. Odpowiedzi na pytania o ostatni przypadek picia są, jak sądzę, o wiele mniej obciążone zafałszowaniem

wynikającym z psychologicznych mechanizmów obronnych. Taki sposób badania można uznać jako bardzo przydatny dla oceny zachodzących w czasie zmian pod warunkiem, że porównuje się duże grupy.

W konstrukcji arkusza „Piwo-Wino-Wódka” wzorowałam się na ankiecie stosowanej przez zespół Świącickiego [1]. Świącicki pozostawiał pytania otwarte. W omawianym arkuszu zamieszczone są natomiast pytania ze skalami odpowiedzi, a od respondenta wymaga się jedynie zakreślenia odpowiednich punktów na skalach. Dzięki temu narzędzie badawcze nie ujawnia charakteru pisma respondentów i zapewnia im przez to pełne poczucie anonimowości, a badaczom dostarcza danych łatwych do opracowania statystycznego.

Funkcjonowanie tego arkusza najlepiej pokazują badania mokotowskie, które są poniżej w skrócie opisane.

Badania mokotowskie

Populacja i procedura badań. Arkuszem „Piwo-Wino-Wódka” przeprowadzono szereg badań wśród młodzieży warszawskiej dzielnicy Mokotów. Największe z nich pochodzą z lat 1984 [6], 1988 [7] i 1992 [8], a następne planowane są na lata 1996 i 2000. Dla zapewnienia wysokiego poziomu porównywalności danych badania prowadzono na bardzo podobnych populacjach, a mianowicie za każdym razem wśród młodzieży z pierwszych klas szkół ponadpodstawowych w pierwszym okresie danego roku szkolnego (w październiku). Docierano do wszystkich dziennych liceów, techników i zasadniczych szkół zawodowych dzielnicy. W latach 1984 i 1988 badano wszystkie pierwsze klasy, a w 1992 roku - losowo dobraną połowę pierwszych klas każdej ze szkół. Liczba badanych wyniosła w 1984 roku - 3402 osoby, w 1988 roku - 3918 osób, a w 1992 roku - 2012 osób. Chłopców było w każdym okresie nieco mniej niż dziewcząt: w pierwszych dwóch podejściach badawczych - 47%, w 1992 roku - 46%.

Wyniki. Informacje, które uzyskano w oparciu o Arkusz „Piwo-Wino-Wódka” przedstawione są w pięciu tabelach. Istotność różnic między danymi z poszczególnych lat sprawdzano testem chi-kwadrat.

Tabela nr 1 dotyczy ogólnie zmian w rozmiarze picia napojów alkoholowych. Tego rodzaju dane uzyskano tworząc nowe zmienne z pytań o poszczególne napoje alkoholowe: (a) picie jakiegokolwiek napoju alkoholowego w ostatnich 4 dniach - jako miara częstego picia, (b) upicie się w

okresie ostatnich 4 dni. Za miarę upicia przyjmuje się zakreślenie w arkuszu odpowiedzi punktów 5 lub 6 na pytanie o wypitą ilość napojów alkoholowych.

Tabele nr 2, 3 i 4 odnoszą się do rozmiaru picia piwa, wina i wódki. Tabela 5 zawiera zestawienie danych mówiących o tym, z kim młodzież pije poszczególne napoje alkoholowe.

Prześledzenie danych zawartych w tabelach wyraźnie ukazuje, że w latach 1984 - 1992 zaszedł w zakresie picia napojów alkoholowych przez młodzież szereg znacznych i niekorzystnych zmian. Stwierdzono:

- 1) spadek liczby młodzieży nigdy nie pijącej - z 22% do 13%;
- 2) dwukrotne zwiększenie liczby często pijących - z 10% do 20%, oraz często upiających się - z 2,7% do 5,3%;
- 3) znacznie większy wzrost rozmiaru picia napojów alkoholowych w latach 1988 - 1992 niż w okresie poprzednim;
- 4) zwiększenie picia dotyczyło głównie piwa i wódki;
- 5) dziewczęta w swym stylu picia upodabniają się do chłopców (nadal piją mniej, ale zwiększanie się rozmiaru picia jest u nich większe niż u chłopców);
- 6) młodzież pije alkohol głównie w swym własnym młodzieżowym gronie, co dotyczy przede wszystkim wódki, następnie piwa, ale także wina;
- 7) liczba przypadków picia napojów alkoholowych przez młodzież w towarzystwie rodziców nie zmieniła się; znacznemu rozpowszechnieniu uległo natomiast picie w towarzystwie młodzieżowym, zwłaszcza picie piwa i wódki.

Kwestia przydatności arkusza do badań ewaluacyjnych

Powyższe wyniki świadczą o tym, że Arkusz „Piwo-Wino-Wódka” to narzędzie którym można wykazać zmiany zachodzące w czasie - trendy epidemiologiczne. Dla celów ewaluacji programów profilaktycznych lepsze wydają się jednak narzędzia bardziej czułe na małe zmiany - rejestrujące dokładnie częstość picia i upijania się. Takie pytania znajdują się w popularnym w Stanach Zjednoczonych kwestionariuszu „Monitorowanie przyszłości”. Wykorzystano je też dla ewaluacji Projektu Northland (patrz: artykuł w niniejszym numerze czasopisma). Z drugiej strony, pytania wymagające od badanego odpowiedzi, jak często pije i jak często upija się mogą być - jak już wyżej powiedziano - obciążone większym błędem wynikającym z obron psychologicznych. O ile mi wiadomo, trafności tych dwóch podejść, dwóch typów narzędzi, nie porównywano empirycznie. Może to być zadanie na przyszłość.

Załącznik 1

Arkusz
„Piwo-Wino-Wódka”

W każdym z poniższych dziewięciu pól zaznacz jedną, najbardziej właściwą odpowiedź.

I. PIWO		
Kiedy piłeś ostatni raz? (ile to było dni lub miesięcy temu)	Ile wtedy wypiełeś?	Z kim wtedy piłeś?
0. nigdy nie piłem 1. przeszło rok temu 2. 7 do 12 miesięcy temu 3. 3 do 6 miesięcy temu 4. 1 do 2 miesięcy temu 5. 16 do 30 dni temu 6. 8 do 15 dni temu 7. 5 do 7 dni temu 8. 1 do 4 dni temu	0. nigdy nie piłem 1. pół butelki 2. butelkę 3. dwie butelki 4. trzy butelki 5. cztery butelki 6. więcej niż cztery butelki	0. nigdy nie piłem 1. z rodzicami 2. z innymi dorosłymi 3. tylko z młodzieżą 4. sam
II. WINO		
Kiedy piłeś ostatni raz?	Ile wtedy wypiełeś?	Z kim wtedy piłeś?
0. nigdy nie piłem 1. przeszło rok temu 2. 7 do 12 miesięcy temu 3. 3 do 6 miesięcy temu 4. 1 do 2 miesięcy temu 5. 16 do 30 dni temu 6. 8 do 15 dni temu 7. 5 do 7 dni temu 8. 1 do 4 dni temu	0. nigdy nie piłem 1. pół "lampki" 2. jedną "lampkę" 3. dwie "lampki" 4. trzy "lampki" 5. więcej niż pół butelki 6. butelkę lub więcej	0. nigdy nie piłem 1. z rodzicami 2. z innymi dorosłymi 3. tylko z młodzieżą 4. sam
III. WÓDKA		
Kiedy piłeś ostatni raz?	Ile wtedy wypiełeś?	Z kim wtedy piłeś?
0. nigdy nie piłem 1. przeszło rok temu 2. 7 do 12 miesięcy temu 3. 3 do 6 miesięcy temu 4. 1 do 2 miesięcy temu 5. 16 do 30 dni temu 6. 8 do 15 dni temu 7. 5 do 7 dni temu 8. 1 do 4 dni temu	0. nigdy nie piłem 1. mały kieliszek 2. duży kieliszek 3. dwa duże kieliszki 4. trzy duże kieliszki 5. prawie ćwierć litra 6. ćwierć litra lub więcej	0. nigdy nie piłem 1. z rodzicami 2. z innymi dorosłymi 3. tylko z młodzieżą 4. sam

Odpowiadał: Chłopiec ___ Dziewczyna ___ Rok urodzenia 19__

Tabela 1. Alkohol
Rozmiar picia alkoholu przez uczniów z I klas szkół ponadpodstawowych Mokotowa w latach: 1984 - 1988 - 1992

Porównania wg roku badania, płci i mierników picia - w liczbach bezwzględnych i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988	Rok 1992
Nigdy nie piło alkoholu:			
Chłopcy	333 (N=1546) 21,5%	345 (N=1741) 19,8%	94 (N=907) 10,4% ***
Dziewczęta	395 (N=1713) 23,1%	586 (N=2010) 29,2% ***	166 (N=1061) 15,6% ***
Ogółem	728 (N=3259) 22,3%	931 (N=3751) 24,8% *	260 (N=1968) 13,2% ***
Piło w ostatnich 1-4 dniach:			
Chłopcy	165 (N=1546) 10,8%	289 (N=1741) 16,6% ***	225 (N=907) 24,8% ***
Dziewczęta	162 (N=1713) 9,5%	194 (N=2010) 9,7%	175 (N=1061) 16,5% ***
Ogółem	327 (N=3259) 10,0%	483 (N=3751) 12,9% ***	400 (N=1968) 20,3% ***
Upiło się w ostatnich 1-4 dniach:			
Chłopcy	65 (N=1546) 4,2%	111 (N=1741) 6,4% **	67 (N=914) 7,3%
Dziewczęta	22 (N=1713) 1,3%	28 (N=2010) 1,4%	37 (N=1066) 3,5% ***
Ogółem	87 (N=3259) 2,7%	139 (N=3751) 3,7% *	104 (N=1980) 5,3% **

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$ (w każdym przypadku dotyczy to porównania z poprzednim badaniem)

Tabela 2. Piwo
Rozmiar picia piwa przez uczniów z I klas szkół ponadpodstawowych
Mokotowa w latach: 1984 - 1988 - 1992

Porównania wg roku badania, płci i mierników picia
 - w liczbach bezwzględnych i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988	Rok 1992
Nigdy nie piło piwa:			
Chłopcy	558 (N=1564) 35,7%	499 (N=1790) 27,9% ***	133 (N=915) 14,5% ***
Dziewczęta	1027 (N=1750) 58,7%	1059 (N=2051) 51,6% ***	288 (N=1071) 26,9% ***
Ogółem	1585 (N=3314) 47,8%	1558 (N=3841) 40,6% ***	421 (N=1986) 21,2% ***
Piło w ostatnich 30-tu dniach:			
Chłopcy	297 (N=1564) 19,0%	506 (N=1790) 28,3% ***	462 (N=915) 50,1% ***
Dziewczęta	169 (N=1750) 9,5%	288 (N=2051) 14,0% ***	386 (N=1071) 36,0% ***
Ogółem	466 (N=3314) 14,1%	794 (N=3841) 20,7% ***	848 (N=1986) 42,7% ***
Ostatni przypadek picia - 3 lub więcej butelek:			
Chłopcy	171 (N=1555) 11,0%	276 (N=1784) 15,5% ***	162 (N=905) 17,9%
Dziewczęta	35 (N=1720) 2,0%	67 (N=2016) 3,3% *	52 (N=1056) 5,0% *
Ogółem	206 (N=3275) 6,3%	343 (N=3800) 9,0% ***	214 (N=1961) 10,9% *

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$ (w każdym przypadku dotyczy to porównania z poprzednim badaniem)

Tabela 3. Wino
Rozmiar picia wina przez uczniów z I klas szkół ponadpodstawowych
Mokotowa w latach: 1984 - 1988 - 1992

Porównania wg roku badania, płci i mierników picia
 - w liczbach bezwzględnych i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988	Rok 1992
Nigdy nie piło wina:			
Chłopcy	501 (N=1575) 31,8%	544 (N=1786) 30,5%	225 (N=905) 24,9 **
Dziewczęta	492 (N=1783) 27,6%	718 (N=2063) 34,8% ***	237 (N=1070) 22,1 ***
Ogółem	993 (N=3358) 29,6%	1262 (N=3849) 32,8% **	462 (N=1975) 23,4% ***
Piło w ostatnich 30-tu dniach:			
Chłopcy	322 (N=1575) 20,4%	454 (N=1786) 25,4% ***	284 (N=905) 31,4% ***
Dziewczęta	367 (N=1783) 20,6%	456 (N=2063) 22,1%	306 (N=1070) 28,6% ***
Ogółem	689 (N=3358) 20,5%	910 (N=3849) 23,6% **	590 (N=1975) 29,9% ***
Ostatni przypadek picia - więcej niż 1/2 butelki:			
Chłopcy	232 (N=1570) 14,8%	332 (N=1793) 18,5% **	197 (N=903) 21,8% *
Dziewczęta	88 (N=1785) 4,9%	126 (N=2063) 6,1%	98 (N=1073) 9,2% **
Ogółem	320 (N=3355) 9,5%	458 (N=3856) 11,9% ***	295 (N=1976) 14,9% ***

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$ (w każdym przypadku dotyczy to porównania z poprzednim badaniem)

Tabela 4. Wódka
**Rozmiar picia wódki przez uczniów z I klas szkół ponadpodstawo-
 wych Mokotowa w latach: 1984 - 1988 - 1992**

Porównania wg roku badania, płci i mierników picia
 - w liczbach bezwzględnych i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988	Rok 1992
Nigdy nie piło wódki:			
Chłopcy	1002 (N=1555) 64,4%	1218 (N=1764) 69,0% **	489 (N=908) 53,9% ***
Dziewczęta	1412 (N=1732) 81,5%	1749 (N=2032) 86,1% ***	742 (N=1069) 69,4% ***
Ogółem	2414 (N=3287) 73,4%	2967 (N=3796) 78,2% ***	1231 (N=1977) 62,3% ***
Piło w ostatnich 30-tu dniach:			
Chłopcy	187 (N=1555) 12,0%	203 (N=1764) 11,5%	207 (N=908) 22,8% ***
Dziewczęta	93 (N=1732) 5,4%	92 (N=2032) 4,5%	139 (N=1069) 13,0% ***
Ogółem	280 (N=3287) 8,5%	295 (N=3796) 7,8%	346 (N=1977) 17,5% ***
Ostatni przypadek picia - 200 ml lub więcej:			
Chłopcy	157 (N=1552) 10,1%	190 (N=1764) 10,8%	167 (N=909) 18,4% ***
Dziewczęta	40 (N=1731) 2,3%	25 (N=2030) 1,2% *	55 (N=1069) 5,1% ***
Ogółem	197 (N=3283) 6,0%	215 (N=3794) 5,7%	222 (N=1978) 11,2% ***

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$ (w każdym przypadku dotyczy to porównania z poprzednim badaniem)

Tabela 5. Z kim pili?**Towarzystwo, z którym uczniowie I klas szkół ponadpodstawowych
Mokotowa pili napoje alkoholowe w latach: 1984 - 1988 - 1992**Porównania wg roku badania, rodzaju napoju i rodzaju towarzystwa
- w odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988	Rok 1992
Ostatni przypadek picia piwa:			
Pili z rodzicami	10,1%	10,8%	10,6%
Z innymi dorosłymi	4,1%	2,7%	4,0%
Tylko z młodzieżą	33,2%	41,3%	60,5%
Samotnie	4,6%	4,5%	3,6%
Nigdy nie pili	48,0%	40,7%	21,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%

(N=3303)

(N=3838)

(N=1980)

	Ostatni przypadek picia wina:		
Pili z rodzicami	18,1%	18,7%	20,1%
Z innymi dorosłymi	9,3%	5,6%	8,1%
Tylko z młodzieżą	40,2%	40,5%	46,6%
Samotnie	2,7%	2,6%	1,8%
Nigdy nie pili	29,7%	32,6%	23,4%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%

(N=3349)

(N=3844)

(N=1973)

	Ostatni przypadek picia wódki:		
Pili z rodzicami	1,6%	1,5%	1,3%
Z innymi dorosłymi	3,4%	2,1%	2,1%
Tylko z młodzieżą	19,6%	15,8%	32,3%
Samotnie	1,7%	1,9%	2,0%
Nigdy nie pili	73,7%	78,7%	62,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%

(N=3282)

(N=3790)

(N=1974)

Barbara Wolniewicz-Grzelak

MEASUREMENT OF SELF-REPORTED ALCOHOL USE AMONG
TEENAGERS

Summary

A short questionnaire designed to measure self-reported alcohol use by teenagers is presented. It is composed of nine scales referring to the last occasions of drinking beer, wine and vodka. Results of applying the questionnaire to 15-years old pupils are reported. The data were collected in three surveys conducted in Warsaw in years 1984, 1988 and 1992. Size of samples ranged from 2000 to 4000 pupils.

The findings indicate a large increase in alcohol consumption of young people in the period 1984-92. The proportion of 15 years old pupils drinking beer at least once during the 30 days preceding the survey increased from 14% to 43%, and those who drink vodka - from 8,5% to 17,5%. Girls were drinking less than boys. However, increase in drinking was much bigger among girls than among boys. The young people were drinking alcohol beverages - especially beer and vodka - mainly in company of peers, and rarely with parents.

Key words: teenagers, alcohol drinking, measurement instrument

Piśmiennictwo

1. Baran J., Leowski J. (pod kierunkiem A. Święcickiego): Spożycie alkoholu, palenie papierosów oraz opieka nad młodzieżą szkolną. SKP, Warszawa, 1970.

2. Jasiński J.: Badania ankietowe nad spożyciem alkoholu w Polsce w 1980 roku, SKP, Warszawa, 1984.

3. Ostrowska K., Siemiaszko A.: Rozmiary spożycia napojów alkoholowych przez młodzież szkół ponadpodstawowych na terenie Warszawy w roku 1979. Stud. Kryminol. Kryminal. i Penitencjarne, t.13, Warszawa, 1983.

4. Święcicki A.: Niektóre problemy alkoholizmu wśród młodzieży. W: Wybrane zagadnienia patologii społecznej, GUS, Warszawa, 1975.

5. Święcicki A. i in.: Wyniki badań ankietowych dotyczących picia napojów alkoholowych przez uczniów szkół warszawskich. Walka z alkoholizmem, 1965, t. 13, 1-2.

6. Wolniewicz-Grzelak B.: Badania ankietowe nad spożywaniem alkoholu przez uczniów szkół ponadpodstwowch Mokotowa w 1984 roku i niektóre problemy metodologiczne. Biul. Inst. Psychoneurol., Warszawa, 1985, 4, 65-85.

7. Wolniewicz-Grzelak B.: Zmiany w spożywaniu przez młodzież napojów alkoholowych - badania mokotowskie z 1984 i 1988 roku. Alkoholizm i Narkomania, Warszawa, Zima 1990, 113-132.

8. Wolniewicz-Grzelak B.: O piciu alkoholu przez młodzież. Remedium, 1993, 5, 22-23.

9. Zieliński A.: Wzory picia alkoholu w Polsce. Alkoholizm i Narkomania, Warszawa, Jesień 1988, 16-41.